

Meho Bašić

**MAKROEKONOMSKA EFIKASNOST KAO FAKTOR
DUGOROČNOG EKONOMSKOG RAZVOJA
BOSNE I HERCEGOVINE**

**MACROECONOMIC EFFICIENCY AS A FACTOR IN
THE LONG-TERM ECONOMIC DEVELOPMENT OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Sažetak

U težnji da se brže razvijaju u svim segmentima društvenog života, moderne države prvenstveno nastoje efikasnije iskoristavati raspoložive ekonomske i ukupne razvojne resurse. Za ostvarivanje utvrđenih strateških ciljeva stoji im na raspolaganju opća i pojedinačna metodološka aparatura. Time se postiže željeni model razvoja i visok stepen makroekonomske i razvojne efikasnosti, što se izražava i mjeri primjenom odgovarajućih metoda, tehnika i pokazatelja.

Za Bosnu i Hercegovinu, koja je tek jednu i po deceniju prije stekla nezavisnost i međunarodno priznanje, vrlo je važno kakvu makroekonomsku efikasnost postiže njena privreda. Od toga, u osnovi, zavisi položaj zemlje na rang-listi globalne konkurentnosti koju svake godine sačinjava Svjetski ekonomski forum (WEF). Sadašnje stanje globalne konkurentnosti Bosne i Hercegovine nije povoljno, ali se naziru potencijalne mogućnosti za njegovo podizanje u bližoj budućnosti. Makroekonomskom analizom ukazano je na putove povećanja konkurentnosti naše zemlje u tekstu koji slijedi.

Dakle, u ovom radu prezentiraju se rezultati istraživanja makroekonomske efikasnosti privrede Bosne i Hercegovine u vremenu dok je ona bila u sastavu ex-SFRJ, zatim u toku rata 1992-1995. i u periodu nakon rata, primjenom "razvojnog modela Sollow" i pomoću adekvatne kvantitativne metodologije za kompa-

rativnu analizu. Pored toga, ovdje se razmatraju relevantne razvojne determinante i faktori buduće ekonomske strategije Bosne i Hercegovine kao male zemlje sa otvorenom ekonomijom (SOE). Na toj osnovi ponuđena je, i čini se, prihvatljiva buduća razvojna orijentacija naše zemlje, koja se može uspješno pretočiti u oficijelni dokument dugoročne strategije ekonomskog razvoja. Posebno je autor ovog rada respektirao činjenicu da će se dugoročna ekonomska strategija ostvarivati u uvjetima globalizacije, integracije i liberalizacije svjetske privrede.

Ključne riječi: efikasnost, model ekonomskog razvoja, domaći bruto proizvod (BDP), investicije, zaposlenost, produktivnost, kapital, liberalizacija tranzicija, globalizacija, integracija

Summary

In their desire to develop all the segments of social life as fast as possible, modern states primarily attempt to use the available economic and overall development resources more efficiently. In order to achieve the established strategic goals they have, at their disposal, the general and particular methodological apparatus. This allows them to achieve the desired model of development and a high degree of macroeconomic and developmental efficiency, which is expressed and measured using appropriate methods, techniques and indicators.

For Bosnia and Herzegovina, which gained its independence and international recognition only a decade and half ago, the macroeconomic efficiency achieved by its economy is very important. Essentially, it leads to its ranking in the list of global competitiveness made by the World Economic Forum (WEF) every year. The present conditions of B-H global competitiveness are not favourable, although one can discern potentials for their improvement in near future. The macroeconomic analysis in the following paper points to the paths toward the increase in our country competitiveness.

The paper this presents the results of the study into macroeconomic competitiveness of B-H economy in the period when it was part of ex-SFRY, then during the 1992-1995 war, and in the post-war period, by using the „Sollow development model“, and

appropriate quantitative methodology for comparative analysis. Besides, it considers relevant development determinants and factors of the future economic strategy of Bosnia and Herzegovina as a small, open-economy country (SOE). On this basis it offers, it seems, an acceptable future developmental orientation of our country, which can successfully be translated into an official document of long-term economic development strategy. The author of the paper particularly respected the fact that the long-term economic strategy will proceed in the conditions of globalization, integration and liberalization of world economy.

Key words: *Efficiency, economic development model, gross domestic product (GDP), investment, employment, productivity, capital, transition, globalization, integration, liberalization*

Uvod

Svako moderno društvo nastoji da ostvaruje svoju unutrašnju razvojnu i vodi vanjsku politiku tako da može što uspješnije održavati društveni red i harmoniju i postizati brz i stabilan ekonomski razvoj. U tome nastojanju uspjesi su različiti od zemlje do zemlje, pri čemu je aktualni globalizacijski proces i pokrenut da bi se doprinijelo ujednačavanju tih učinaka i njihovoj ravnomjernijoj distribuciji. Bosna i Hercegovina u tom smislu postiže, može se reći, promjenjive rezultate, jer se kod nje sve to odvija u uvjetima tranzicije društvene i ekonomske strukture, i uz rješavanje brojnih i složenih poslijeratnih konflikata.

Makroekonomska* efikasnost u Bosni i Hercegovini u pred-ratnom razdoblju determinirana je velikim brojem faktora endogene i egzogene prirode. Ustavnopravna pozicija Bosne i Hercegovine unutar ex-SFRJ i raspoloživi prirodni resursi bili su najutjecajniji faktori njene tadašnje makroekonomske efikasnosti. Brojna znanstvena istraživanja pokazala su da je Bosna i Hercegovina kao jedna od šest jugoslavenskih republika sistematski gubila u

---

* U ekonomskoj teoriji ne postoji konsenzualni postulat kojim se definiraju indikatori makro-efikasnosti ekonomskog rasta i razvoja. Za potrebe ovog eseja koriste se indikatori koje su analitičari najčešće odabirali. Čini se da i za slučaj BiH oni daju optimalne efekte.

razvojnoj politici, tako da je na kraju (1990) imala relativno lošiju poziciju u odnosu na početak (1946) razvoja u sastavu SFRJ. Uz sve to, ona je u svoj razvoj ugradila relativno više jediničnih inputa nego SFRJ, a znatno više nego razvijene republike (Slovenija i Hrvatska). Tu činjenicu, međutim, nikad nisu htjeli ni željeli priznati relevantni politički čimbenici u Bosni i Hercegovini, što je bila svojevrsna politička farsa.

Zbog toga u ovom eseju namjeravam naučno objektivno razmotriti neke od najvažnijih aspekata ostvarene makroekonomske i razvojne efikasnosti Bosne i Hercegovine u predratnom razdoblju, kako bih dobio pouzdaniju osnovu za sagledavanje dugoročne razvojne perspektive naše zemlje u novim uvjetima. Pritom ću se, kao što sam naglasio, koristiti adekvatnom metodologijom i primjerenom kvalitativnom analizom. U punoj mjeri ću respektirati ratne posljedice i ostvarene poslijeratne promjene u domenu državnoopravne organizacije zemlje i njene međunarodne pozicije. Aktualni i očekivani trendovi u procesu globalizacije, integracije i liberalizacije svjetske privrede također će biti relevantne varijable za koncipiranje dugoročne strategije ekonomsko-socijalnog razvoja Bosne i Hercegovine. Svjestan sam da je zadatak izazovan i zahtjevan, ali svaki pokušaj je inače prvi korak na dugom putu do dolaženja do ovog za našu zemlju izuzetno važnog dokumenta. Svaka sugestija i pozitivna kritika dobro bi mi došla u daljnjem dotjerivanju ovog teksta.

Tempo rasta kao indikator makroekonomske efikasnosti

U ekonomskoj teoriji i praksi savremenog svijeta jedno od centralnih pitanja jeste fenomen ekonomskog razvoja. Taj ekonomski fenomen sve više poprima značenje šireg, reklo bi se, društveno-političkog fenomena. Svaka zemlja, bez obzira na stepen već dostignute razvijenosti i karakter njenog unutrašnjeg društveno-političkog uređenja, veoma je zainteresirana za postizanje bržeg i stabilnijeg ekonomskog razvoja. Pa ipak, pod utjecajem brojnih, kako internih tako i eksternih uvjeta i faktora razvoja, pojedinačni rezultati u tom domenu su različiti kod pojedinih zemalja savremenog svijeta.

Na karakter i tempo ekonomskog razvoja utječu brojni činioci materijalne ili nematerijalne konstelacije. Razvojem proizvodnih snaga skup faktora ekonomskog razvoja se postepeno proširuje. Stalni proces proširenja skupa faktora ekonomskog razvoja oslanja se, prije svega, na nagli razvoj nauke, tehnologije i informatike. Tehničko-tehnološki progres u savremenim uvjetima djeluje dvojako na ekonomski razvoj. S jedne strane utječe na proširenje kruga razvojnih faktora, a s druge strane i sam vrši snažan doprinos ubrzanju ekonomskog razvoja. Da bi tehničko-tehnološki progres dao svoj doprinos ekonomskom razvoju, neophodno je prethodno uložiti stanoviti dio sredstava, bilo da se radi o izgradnji novih ili rekonstrukciji postojećih kapaciteta.

Prema tome, općenito se može uzeti da su uz svaki novi proces rada i razvoja vezana i neka dodatna ulaganja, odnosno da nema razvoja bez novih investicija. Moguće je općenito tvrditi da između ma kakvog povećavanja proizvodnih kapaciteta, s jedne, i investicija, s druge strane, postoji čvrsta međuzavisnost. Budući da, po pravilu, nema nove proizvodnje odnosno novih proizvodnih kapaciteta bez investicija, to se može smatrati da ta međuzavisnost poprima karakter funkcionalne veze u kojoj se investicije pojavljuju kao nezavisna (naravno ne i jedina), a privredni razvoj kao promjenjiva varijabla. Otuda je u savremenoj makro-ekonomskoj teoriji prisutna teza da čak fenomen privrednog razvoja u cjelini stoji u funkcionalnoj ovisnosti s kategorijom investicija. Zbog toga ne treba da iznenađuje činjenica što se prilikom koncipiranja i programiranja privrednog razvoja kao jedan od osnovnih problema pojavljuje usklađivanje ciljeva razvoja s obimom i strukturom investicija. Konzekventno tome, i politika investiranja jedan je od fundamentalnih segmenata sveukupne ekonomske politike.

2. Makro efikasnost ekonomije Bosne i Hercegovine u funkciji izrade strategije budućeg razvoja

2.1. Opći ambijent i polazne premise za modeliranje budućeg razvoja BiH

Agresijom 1992. godine na suverenu i međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu proizvedene su i, nažalost, još

uvijek se proizvode ogromne i teško mjerljive direktne i indirektne ekonomske štete. Budući da se time bitno mijenjaju objektivne razvojne determinatne, neophodno je izvršiti kako stručnu reviziju prethodno utvrđenog razvojnog koncepta tako i dati novu procjenu ukupnog unutrašnjeg i relevantnog međunarodnog okruženja. Tek onda mogu se naučno sagledati raspoloživi i očekivani razvojni potencijali i ograničenja. Sve to, razumije se, zahtijeva puno respektiranje objektivnih okolnosti općeg ambijenta u kojima se ekonomija Bosne i Hercegovine razvija (etnička struktura, socijalna situacija, tehnološka osnovica, konkurentnost), kako bi se došlo do što realnijih strateških razvojnih opredjeljenja.

Zbog složenosti ukupne problematike i otvorenih brojnih pitanja koja će opredjeljivati pravce i dinamiku ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine u narednom periodu, a imajući u vidu institucionalne promjene u procesu tranzicije, u izradi ovoga eseja* pošao sam od prvenstvenog zadatka da se dobije cjelovita kvalitativna analiza uvjeta i mogućnosti razvoja i tako olakša uspješnije vođenje buduće razvojne i ekonomske politike. Kvantitativne relacije sa dosadašnjim razvojem respektirane su samo u onoj mjeri koliko je bilo potrebno da se sagledaju dimenzije i složenost pojedinih konkretnih razvojnih determinanti.

S obzirom na okolnost da se cijeli političko-pravni i društveno-ekonomski sistem nalazi u fazi konstituiranja i da još nije dobio svoje konačne forme i sadržaje, ovdje su se morale koristiti određene hipoteze o budućim pravcima transformacije našeg modela privređivanja. Svakako da su u tom sklopu i promjene pravaca i dinamike strukturnih trendova i tehnoloških inovacija u uvjetima "informatičke revolucije" predstavljale bitnu razvojnu determinantu.

U izboru modela razvoja primijenjeni su ekonomski kriteriji i kategorije moderne ekonomske analize, a sve u kontekstu već usvojenih osnovnih tranzicijskih postulata i izvršenih državnopravnih

---

* Esej predstavlja sintetizirane osnovne rezultate naučnih istraživanja koja su izvršena na Ekonomskom institutu Sarajevo u funkciji izrade koncepcije razvoja BiH u periodu od 1991. do 2005. i koji su redigirani i inovirani u kontekstu sagledavanja relevantnih trendova u ratnom razdoblju 1992-1995. godine i prvom poratnom petogodištu.

i društveno-ekonomskih promjena u nas.* To je omogućilo da se dobije koliko-toliko objektivna slika uvjeta i mogućnosti razvoja, kompleksno sagledaju opredjeljujući faktori i naznače osnovni pravci prevladavanja postojećih razvojnih ograničenja i nedostataka. Na taj način su stvorene realne pretpostavke da se razvojna politika (zavisno od konkretnih budućih okolnosti) definira, provodi i da se poduzimaju one mjere i rješenja koja će najviše doprinijeti tranziciji i budućem razvoju naše ekonomije i javnog sektora. Moguće je očekivati da će ova ekspertiza olakšati tekuće aktivnosti vezane za razradu i konkretizaciju naših programsko-razvojnih dokumenata i povećati interes za trajna i produbljena naučna istraživanja ekonomskog razvoja u Bosni i Hercegovini.

Definiranje koncepcije dugoročnog razvoja i utvrđivanje strategije rasta ekonomije Bosne i Hercegovine mora se zasnivati na kriterijima koji dijelom dolaze kao inputi iz političkog sistema zemlje, a dijelom su objektivno dati iz međunarodnog okruženja i domaće ekonomske stvarnosti. Pritom su posebno relevantni složeni procesi naše prilagodbe aktualnim globalizacijskim trendovima i priključenja Bosne i Hercegovine euroatlantskim integracijama. Osnovni politički parametar tiče se odluke o karakteru ustavnopravnog uređenja zemlje i tipu društvenih odnosa na kojima se to uređenje mora konzistentno zasnivati. To praktično znači da odlučivanje za tržišno-socijalni model ekonomije mora biti cjelovito i teoretski fundirano da bi ekonomska nauka bila u stanju da proizvede konzistentne analize u funkciji optimizacije ukupnih efekata privređivanja. Nije dobro to što u Bosni i Hercegovini nisu adekvatno razvijane naučnoistraživačke organizacije koje bi, uz već osvojena teorijska makroekonomska znanja, mogle garantirati moderan pristup modeliranju budućih ekonomsko-razvojnih tendencija koje vode našu zemlju Evropskoj uniji.

Prema cjelovitom uvidu u sadašnju (generalnu i *lex specialis*) zakonsku regulativu na nivou države Bosne i Hercegovine, nažalost, mora se reći da do ovog momenta nije ponuđen cjelovit model privrednog sistema, kao ni skala društvenih vrijednosti koje će ga

---

* Istraživanja i model rađeni su u periodu 1985-1990., pri čemu sam izvršio neophodne prilagodbe proistekle iz najnovijih globalizacijskih promjena i naših adaptibilnosti za priključenje euroatlantskim integracijama.

kreirati i podržavati. Istina, kurs je nedvosmisleno pluralni i tržišni, uključivo i zakonske propise u pripremi koji se odnose na način i putove dokidanja monopola i njemu imanentne korupcije, odnosno revizije već usvojenog modela privatizacije.

Bez obzira na neizvjesnost državnopravnog statusa i političkog inputa za jedan ovakav model, apriorno polazim od pretpostavke da se u Bosni i Hercegovini zbilja želi izgraditi konzistentna tržišna privreda i socijalno odgovorno društvo, s održivom ekološkom paradigmom. Odmah želim naglasiti da ova pretpostavka nužno znači veliki rizik za ekonomsku znanost, jer u ovom momentu nema jasno definiranog okvira u kojem ekonomisti mogu u potpunosti upotrijebiti meritorne tehnike i metodološke aparature bez kojih se ne može zamisliti iole ozbiljnija ekonomska strategija. Stoga treba imati na umu da je i ova analiza rađena bez istinskog i stabilnog političkog inputa, što je bitno ograničenje, ali ne i nesavladiva zapreka. Poseban problem u ovom kontekstu je neizvjesnost u pogledu dinamike konkretnog kursa i realne vizije vlade u vezi s revizijom vlasničke pretvorbe. U tom okviru, konačan izgled razrješenja ovog problema u ovom momentu nije poznat. Njegovo alternativno rješenje bitno utječe na tempo rasta, strukturne promjene, visinu dohotka, zaposlenosti, nezaposlenosti, raspoloživa financijska sredstva u zemlji i na tip MEO*, što su neki od ključnih parametara kod kreiranja modela i koncepcije razvoja privrede Bosne i Hercegovine u narednom periodu.

Prema tome, visoka neizvjesnost i kontinuirana izmjena ključnih političkih i društvenih parametara donekle otežavaju korištenje rezultata modelskih analiza za izradu razvojnih strategija. Naime, za svaku upotrebu modelske analize mora da vrijedi pretpostavka “da će i u budućnosti isti faktori djelovati na isti način kao i u baznom periodu”. Ona ovdje očito nije ispunjena, pa se dovodi u pitanje smisao pravljenja modelskih projekcija za naredni period na osnovu podataka i odnosa varijabli iz proteklog razdoblja. Zbog toga, ovakva tekuća politička, društvena i privredna situacija de facto jako otežava normalno modelsko povezivanje prošlosti i neposredne budućnosti. Ali, mislim da i pored takvog hendikepa model koji će biti primijenjen ima svoju validnost, tim

---

* Međunarodni ekonomski odnosi.

više što su respektirane sve ratne ekonomske štete, kao i poslijeratne mjere i aktivnosti u domenu integralnog tržišta i tranzicije.

2.2. Intenzitet i kvalitet ekonomskog rasta Bosne i Hercegovine u periodu 1976 – 1990. godine

Glavni makro agregati ekonomskog rasta Bosne i Hercegovine, ex-SFRJ i svijeta za period 1976 – 1990. godine, dati u tabeli 1, pokazuju kod BiH stalno opadanje intenziteta rasta. Naime, trend stopa ekonomskog rasta izrazito je negativnog nagiba s prosječnim apsolutnim vrijednostima koje se približavaju nuli. Ako se kretanje u domenu ekonomskog rasta u Bosni i Hercegovini u promatranom periodu uporede s istim kretanjima u svjetskoj privredi, lako je zaključiti da eksterni uvjeti razvoja nisu predstavljali ograničenje za rast ekonomije Bosne i Hercegovine. Naime, svjetska privreda je u istom razdoblju ostvarila znatno intenzivniji rast nego privreda Bosne i Hercegovine.

Dakle, prilično dinamična kretanja u svjetskoj privredi, nažalost, nisu imala pozitivan odjek na bosanskohercegovačku ekonomiju. Zbog toga se može postaviti hipoteza da su faktori vezani za logiku funkcioniranja ekonomskog sistema u zemlji imali presudnu ulogu u određivanju tako slabih ekonomskih performansi zemlje u promatranom periodu. Štaviše, potpuno odsustvo pozitivnih udara sa strane ekonomskih kretanja iz svijeta u istom razdoblju najbolje potvrđuje navedenu hipotezu. Ostvarene niske stope ekonomskog rasta u Bosni i Hercegovini, promatrane u svjetlu prirodnog priraštaja stanovništva (od blizu 1% godišnje), te u svjetlu realno pozitivnih kamatnih stopa na svjetskom tržištu kapitala, objektivno su morale dovesti do “eksplozije sistema”.*

Daljnijim uvidom u prezentiranu tabelu jasno se pokazuje da kvalitet (ionako niskog) ekonomskog rasta u Bosni i Hercegovini opada u promatranom razdoblju. Naime, investicije su u periodu 1980 – 1990. godine padale 7,3% prosječno godišnje, dok je (istovremeno) zaposlenost rasla 3%. Interesantno je da je i na

---

* Ovaj termin je odavno poznat u makroekonomskoj teoriji i označava nemogućnost sistema da se reproducira u proširenim razmjerima i da normalno funkcionira.

polju zaposlenosti i investicija ekonomija Bosne i Hercegovine iskazala lošije ekonomske performanse nego ex-SFRJ u prosjeku.

U jednom normalnom ekonomskom sistemu, gdje investicije realno padaju, logično je i da zaposlenost ima isti trend. Kao rezultanta rasta društvenog bruto proizvoda i rasta proizvoda i zaposlenosti, također je logično da dolazi do rasta produktivnosti (mjerene kao približna razlika između stopa rasta društvenog proizvoda i zaposlenosti). Vrlo interesantne vrijednosti imao je tzv. “kapital-output odnos” izražen preko stopa rasta DBP-a, investicija i zaposlenosti. On je izrazito negativan u razdoblju 1980 – 1990. godine, što dovodi do opadanja količnika investicija i rasta društvenog bruto proizvoda. Sama po sebi, negativnost ovog količnika stavlja pod sumnju vjerodostojnost tadašnjih zvaničnih statističkih klasifikacija i podataka u Bosni i Hercegovini. Naime, nema toga modela rasta koji je u stanju ponuditi jedan ovakav rezultat ako su podaci sistematizirani po metodologiji koja se primjenjuje u zemljama OECD-a, a ovdje primijenjeni “model Sollow” to nedvosmisleno potvrđuje.

Tabela 1: *Stope prosječnog rasta GDP-a na bazi cijena 1988. godine*

	1976 - 80.	1981 - 90.	1976 - 90.
1. Bosna i Hercegovina	5,3	1,1	2,7
2. Ex-SFRJ	5,5	0,5	2,6
Elastičnost BiH/SFRJ	0,96	2,2	1,12
3. Svijet	3,1	2,9	3
Elastičnost BiH/SVIJET	0,87	0,38	0,53

Izvor: Bilten UN za referentne godine

DRUŠTVENI BRUTO PROIZVOD (rast u %)

1976 - 80. 1981 - 90. 1976 - 90.

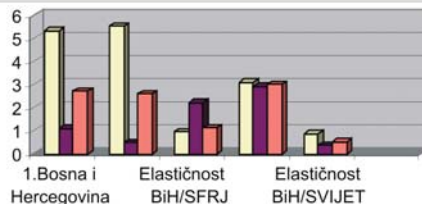

Tabela 2: *Stope prosječnog rasta bruto investicija*

	1976 - 80.	1981 - 90.	1976 - 90.
2. 1. Bosna i Hercegovina	3,6	-7,3	-2,8
2. 2. Ex-SFRJ	6,3	-5,9	-0,8
Elastičnost BiH/SFRJ	0,62	1,24	3,5

Izvor: Isto

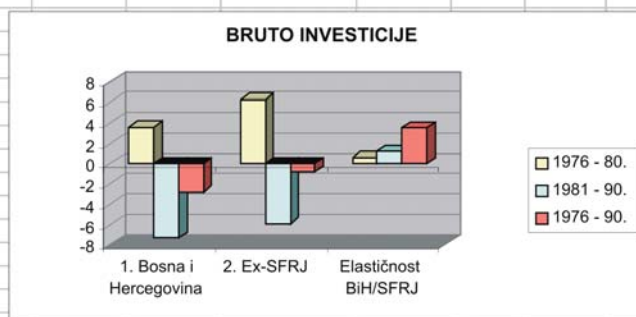

Tabela 3: *Stope prosječnog rasta zaposlenosti*

	1976 - 80.	1981 - 90.	1976 - 90.
3. 1. Bosna i Hercegovina	4,8	2,2	3,2
3. 2. Ex-SFRJ	4,3	1,9	2,4
Elastičnost BiH/SFRJ	1,12	1,51	1,26

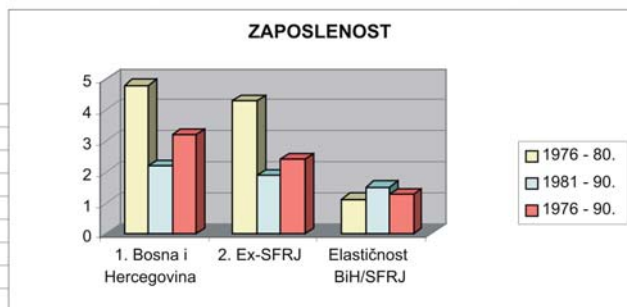

Tabela 4: *Stope prosječnog rasta izvoza i uvoza*

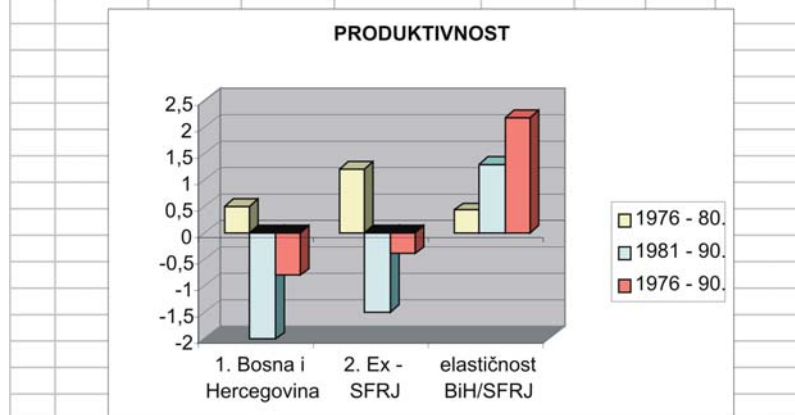
	1976 - 80.	1981 - 90.	1976 - 90.
I Izvoz			
1. Bosna i Hercegovina	5,7	2,6	3,8
2. Ex-SFRJ	3,4	2,8	3
elastičnost BiH/SFRJ	1,68	0,71	1,2
3. Svijet	4,3	3,5	3,7
elastičnost BiH/svijet	0,97	0,57	0,71
elastičnost SFRJ/svijet	0,8	0,8	0,8
II Uvoz			
1. Bosna i Hercegovina	7,5	-5,9	-0,4
2. Ex-SFRJ	1,4	-3,4	-1,4
elastičnost BiH/SFRJ	5,36	1,74	0,29
3. Svijet	4,12	3,5	3,7
elastičnost BiH/svijet	0,63	-1,68	0,18

Izvor: Isto

Tabela 5: *Stope prosječnog rasta produktivnosti*

	1976 - 80.	1981 - 90.	1976 - 90.
6.			
1. Bosna i Hercegovina	0,5	-2	-0,8
2. Ex-SFRJ	1,2	-1,5	-0,4
elastičnost BiH/SFRJ	0,42	1,29	2,17

Izvor: Isto

Na bazi ovih rezultata primijenjenog “modela Sollow” moguće je izvršiti kompleksnu makroekonomsku analizu intenziteta i kvaliteta rasta ekonomije Bosne i Hercegovine. Raspoloživi prostor u zadatim okvirima eseja dopušta samo eksplikaciju glavnih istraživačkih nalaza. Tako se na prvom mjestu nameće

ocjena o slabom intenzitetu rasta GDP-a u Bosni i Hercegovini u komparaciji sa ex-SFRJ. To je, de facto, bio isti tempo rasta, iako je Bosna i Hercegovina u istom razdoblju bila tek na oko 70% dostignutog stupnja razvoja ex-SFRJ. Ovaj istraživački nalaz negira uvriježeno (propagandno) mišljenje unutar tadašnjih jednostranačkih vladajućih krugova da je Bosna i Hercegovina u bivšoj zajedničkoj državi bila razvojno preferirana i podsticana iz federativnih potencijala. Dapače, ako se u makroekonomsku analizu uključe sve komponente ekološke sfere, onda je nepobitno da je Bosna i Hercegovina imala relativno “skuplji” ekonomski rast nego SFRJ. Naime, posve je logično da je tokom vremena Bosna i Hercegovina relativno zaostajala u razvoju za bivšom zajedničkom državom.

Na drugom mjestu valjalo bi konstatirati da je ekonomski rast u Bosni i Hercegovini ostvarivan u ozračju lošijeg kvaliteta jer je zaposlenost rasla po većoj stopi od stope rasta GDP-a, što govori o tzv. ekstenzivnom tipu rasta kojeg primarno karakterizira doprinos ljudskog rada prirastu nove vrijednosti. U takvom tipu rasta opada dinamika produktivnosti, a time i konkurentnost zemlje u međunarodnim relacijama. Zapanjujuće je saznanje da je u promatranom razdoblju produktivnost u BiH smanjivana po prosječnoj godišnjoj stopi od 0,8%, dok su istovremeno u svijetu vladale krilatice “tehnološke ere” u “inovativnom dobu”. Stoga je opravdano konstatirati da je ekonomski rast u Bosni i Hercegovini dobrano devalvirao ukupan bonitet društvenog sistema zasnovanog na ignoranciji tržišnih principa poslovanja.

I kao treću karakteristiku kvaliteta ekonomskog rasta i razvoja Bosne i Hercegovine u promatranom razdoblju treba vidjeti u istraživačkom nalazu da se razvoj odvijao u uvjetima suficita razmjene ekonomskih dobara sa svijetom. Često se ova činjenica kvalificira kao veoma pozitivan kvalitet ekonomskog stanja i razvoja Bosne i Hercegovine u predtranzicijskom vremenu. Međutim, takva kvalifikacija bi doista i bila na mjestu ako bi se zanemarila unutrašnja struktura vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine sa svijetom. Naime, konstantni rast izvoza ostvaren je uz paralelni konstantni pad uvoza ekonomskih dobara, tako da se može pouzdano zaključiti da je Bosna i Hercegovina u tom razdoblju predstavljala područje rasprodaje svojih prirodnih

resursa, što je praćeno istovremenim procesom devastiranja prostora i ekološkim štetama. Da je kojim slučajem bio u primjeni koncept održivog razvoja (Sustainable Development), nesumnjivo je da bi trgovinski bilans Bosne i Hercegovine sa svijetom imao drugačiji izgled. Sigurno je da bi izvoz BiH bio manji da je u cijene izvoznih dobara bio uključen tzv. ekološki dolar, a da bi uvoz morao biti veći jer bi zbog smanjene proizvodnje roba za izvoz uslijedila preorijentacija na proizvodnju za koju objektivno nema domaćih inputa. To se prvenstveno odnosi na uvoz moderne opreme i repromaterijala.

2.3. Okruženje kao faktor makroekonomske efikasnosti Bosne i Hercegovine

Nije potrebno posebno isticati da je za svaku zemlju i njenu ekonomsku efikasnost input koji dolazi iz međunarodnog okruženja važan, jer je u Bosni i Hercegovini postignut konsenzus da se gradi ekonomija tipa male otvorene ekonomije (SOE – small open economy). Takav tip ekonomije nužno pretpostavlja respektiranje svih paralelnih promjena u međunarodnoj ekonomiji, i ne samo u ekonomiji nego i u ukupnom procesu globalizacije, liberalizacije i integracije svijeta. Inače, treba imati u vidu da tekući proces funkcioniranja i razvoja svjetske privrede ima dalekosežne posljedice u koncipiranju pojedinih državnih privrednih sistema, načinu strukturnog prilagođavanja, kao i na svjetsku i nacionalnu monetarnu sferu.*

Kao jedna od posljedica opće globalizacije i liberalizacije pojavio se i međunarodni fenomen prestrukturiranja s različitim nazivima u pojedinim dijelovima svijeta. Osnovni koncept prestrukturiranja proizlazi iz praktičnog neuspjeha Keynesovog modela ekonomskog sistema, čija krucijalna premisa kaže “da svaki tržišni ekonomski sistem ima prirodnu tendenciju da stagnira, te da je aktivna uloga države neophodan sastojak privrednog napretka”. Iz učenja Keynesa ne samo da su proizlazile eko-

---

* Vidi šire o stanju i problemima liberalizacije svjetske trgovine i kretanja kapitala u: Finger, J.M. and Olechowski A., *The Uruguay Round, a handbook on the multilateral trade negotiation*, The World Bank, Washington D.C., 1987, te u: *Economist*, April 21, 1990.

nomske politike u mnogim bivšim socijalističkim zemljama nego su čak i pojedine političke partije iz kapitalističkih zemalja slijedile njegov recept.

Ali velike privredne sile, uz Pacifički bazen (“zemlje sedam tigrova”), slijedile su u suštini preporuke F. Hayeka.* Njegova osnovna teza je “da tržišna privreda, slobodna od uticaja vanekonomske faktora, nužno teži punoj zaposlenosti i stabilnom rastu”. Kako je slijeđenje ove ideje donijelo jako dobre performanse ekonomijama zemalja Pacifika, u isto vrijeme kada je “Keynesova politika” doživjela fijasko, nametnuo se zaključak da Hayekovim preporukama, ustvari, nema alternative prilikom izgradnje i primjene globalnog koncepta i modela ekonomskog razvoja svake zemlje u uvjetima globalizacije, liberalizacije i integracije svjetske privrede.

Kao posljedica ovog saznanja, u velikom broju zemalja pokrenut je proces prestrukturiranja u širem smislu. Proces prestrukturiranja dodatno je podstaknut globalizacijom tržišta roba i usluga, globalizacijom financijskog tržišta, te globalizacijom tržišta aktive odnosno imovine. Ovaj proces prestrukturiranja tiče se svih dijelova i nivoa realnog života u svjetskoj privredi. Osnovni njegovi elementi su denacionalizacija, privatizacija (u zemljama istočne Evrope), deregulacija na svim nivoima, i porezna reforma, uključivo smanjenje marginalnih poreznih stopa. Interesantno je da ovaj proces prestrukturiranja nije ideološki zasnovan jer su ga primjenjivale i socijalističke vlade tržišne ekonomije kapitalističkih zemalja. S druge strane, restrukturiranje u nerazvijenim zemljama išlo je po konceptu imitacije nekih zemalja, u prvom redu “sedam tigrova”. U isto vrijeme, najgore performanse privrede ostvarene su u bivšim socijalističkim zemljama.** Osnovni ciljevi procesa

---

* Jedan njegov interesantan rad u tom smislu je *The Price System as a Mechanism for Using Knowledge*, American Economic Review, Vol.35, septembar 1945, pp. 519-530.

** O tome vidi šire u: The World Bank, *World development report 1989*, Wahington, D.C., 1989, pp. 166-167, ECE, *Economic survey of Europe in 1987-88*, United Nations, Geneve, 1988 i ITF, o.c., i u: *Eastern European in crisis and the way out*, European Economic Interaction and Integration, Workshop Papers, Volume 15, Edited by C.T. Saunders, The Vienna Institute for Comperative Economic Studies, MACMILLAN PRESS LTD, London, 1995.

restrukturiranja su: bolje ekonomske performanse; brži ekonomski rast; viša produktivnost i, u krajnjoj konzekvenci, viši standard življenja.

Izmjena porezne politike u procesu restrukturiranja ima izvanredan značaj. Njena suština se sastoji u smanjenju marginalnih kamatnih stopa na zarađeni dohodak i prebacivanje naglaska u poreznom sistemu na poreze na potrošnju, uz istovremenu harmonizaciju poreznog sistema i poreznih stopa sa zemljama glavnim trgovinskim partnerima. Ova harmonizacija logična je posljedica globalizacije privrednog života u svijetu i formiranja glavnih monetarnih blokova. Koliko je trend smanjenja marginalnih poreznih stopa snažan pokazuje i podatak da u jednom uzorku od 85 zemalja svjetske privrede krajem prošlog stoljeća nijedna nije povećala porezne stope, dok ih je većina smanjila.

Vrlo vjerovatni ishod tekućeg procesa restrukturiranja svjetske privrede je tzv. ekonomijska regeneracija, s predviđanjem da tekuća dekada 2000-ih godina (u okviru stabilnih i uobičajenih političkih determinanti) može biti najprosperitetnija u odnosu na ukupno vrijeme iza nas. Naravno, da bi se ovo predviđanje ostvarilo, potrebno je da se na globalnom planu proces restrukturiranja cijelih privreda, industrija i firmi vrlo intenzivno odvija, te da politički sistem svoje vrijednosti i ciljeve uskladi s ciljevima pojedinačnih firmi i industrija.

Osim privrednog restrukturiranja u užem smislu riječi, monetarno-bankarsko restrukturiranje je također paralelan proces. Ovaj zadatak u praktičnom jeziku može se izraziti kao ostvarenje stabilne i konvertibilne valute koja je neophodna kako za odvijanje normalnog procesa privređivanja u zemlji tako i za privlačenje stranog kapitala. Nužnost njegovog ostvarenja proizlazi iz faktičke nemogućnosti nacionalnih vlasti da u globaliziranoj svjetskoj privredi kontroliraju ključnu funkciju novca: obračunsku. Ova funkcija, međutim, nije više instrument nacionalne politike, što bitno limitira autonomnost nacionalne monetarne politike svake zemlje.

S druge strane, nacionalne monetarne vlasti mogu kontrolirati drugu bitnu funkciju nacionalnog novca: sredstvo razmjene, što naravno ništa ne doprinosi povećanju navedene autonomnosti. U tom okviru može samo da se mijenja odnos jedinica domaće valute za jednu jedinicu inozemne valute. Globalno postojanje paralelnih valuta u mnogim nacionalnim privredama, uključivo i sve razvijene

zemlje, dalje ograničava slobodu monetarnih i drugih vlasti u svakoj zemlji. U ovoj situaciji kada novac obavlja razmjensku funkciju novac niže vrijednosti (recimo bh. KM) potiskivat će novac više vrijednosti (u ovom slučaju euro), i obratno.

Kao mala zemlja koja je opredijeljena za koncept SOE u međunarodnim ekonomskim odnosima, Bosna i Hercegovina se objektivno nalazi pod snažnim utjecajem međunarodnog okruženja. Dakle, iako je ekonomija Bosne i Hercegovine zbog ratnih devastacija de facto bila dovedena u stanje kliničke smrti, koncept ekonomske revitalizacije Bosne i Hercegovine mora se ipak postaviti u odgovarajuće međunarodne okvire. U sadašnjem trenutku potrebno je podvući da je cilj procesa globalizacije postizanje što liberalnijeg i harmoniziranijeg ekonomskog sistema u nacionalnim i međunarodnim dimenzijama. Postizanje takvog sistema moguće je jedino ako se pridobije povjerenje u javnosti da će liberalna ekonomska reforma biti izvedena do kraja s predvidivim posljedicama. Očito da put ka liberalnom ekonomskom poretku svijeta mora imati cjelovitu fizionomiju i nediskriminirajuću paradigmu.

To znači da paralelna deregulacija i liberalizacija svih tržišta (roba, rada, kapitala, novca) postavlja našu neminovnost, osim u iznimnim slučajevima gdje to određeni sigurnosni, politički, etnički ili etički razlozi ne dozvoljavaju. Tada se ide na faznu deregulaciju, koja mora poći od deregulacije onih tržišta gdje su potencijalni poremećaji najjači. To je kod nas očito slučaj s tržištem rada. Nefunkcioniranje integralnog tržišta neizostavno uzrokuje neuspjeh razvojne i strukturne politike. U tom svjetlu, tekuća ekonomska politika u Bosni i Hercegovini mora znatno više doticati suštinske probleme deregulacije svih tržišta.

Dokazana neadekvatnost skoro poluvjekovnog koncepta plansko-tržišne privrede nalaže odbacivanje praktično neostvarivih ideja o dogovornom reguliranju ekonomskih tokova (i unutar preduzeća), te uspostavljanje konzistentnog sistema vlasničkih prava. Vrlo visoka nefleksibilnost svih oblika tržišta sigurno je odgovorna za nefunkcioniranje mehanizma strukturnog prilagođavanja naše ekonomije svjetskom ekonomskom okruženju. To je bio glavni razlog da su isto i/ili slično postupile i sve bivše socijalističke zemlje, gdje se razrušio jedan (loš planski) sistem, a da nije napravljen produktivan novi, što se može cijeliti kao izvjesna civilizacijska avantura s rizičnim ishodom.

Zaključak

Detaljan uvid u stečeno iskustvo kod izvršenih pojedinačnih privatizacija u našoj zemlji pokazuje da nema uvjeta za efikasnu ukupnu privatizaciju ako joj nisu prethodile uspješne makro i mikro ekonomske reforme, uključivo deregulaciju, liberalizaciju i monetarnu stabilizaciju. To je nedvosmisleno pokazalo da je, pored makroekonomske nestabilnosti i mikroekonomske rigidnosti, važna direktna prepreka uspješnoj privatizaciji bio snažan otpor radnika, s tim da su u višenacionalnim sredinama morala biti nađena specifična rješenja zbog postizanja odgovarajuće etničke strukture vlasništva privatiziranih preduzeća. Takva praksa je u procesu privatizacije u Bosni i Hercegovini dovedena do apsurda u slučaju jednog broja tvrtki (“Aluminij” Mostar, “Čajavec” Banja Luka), zbog čega je privatizacija u cjelini bitno usporena i zbog čega su narasle političke i međunacionalne tenzije. Sve je to ostavilo i ostavlja negativne utjecaje na efikasnost privrede Bosne i Hercegovine.

Rezultati makroekonomske analize efikasnosti privrede naše zemlje (evaluirani kroz model Sollow) za period 1976 – 1990. pokazali su da postoji funkcionalna ovisnost između porasta društvenog bruto proizvoda, kao zavisne varijable, i uvoza, investicija i zaposlenosti, kao nezavisnih varijabli. Kvalitet razvoja mjeren odnosom stopa rasta BDP-a i stopa rasta zaposlenosti nije zadovoljavajući jer je produktivnost stagnirala, pa i opadala. Budući da je zaposlenost konstantno rasla a produktivnost stagnirala, Bosna i Hercegovina je bila tipičan primjer zemlje sa tzv. ekstenzivnim karakterom razvoja. Takav razvoj se postiže jedino natprosječnim trošenjem klasičnih razvojnih resursa (rad, kapital, zemljište), i to uz veliko devastiranje prirode i zagađenje životne sredine (tlo, voda, zrak). Sve to na dugi rok vodi zemlju u stagnaciju, i na koncu u pad životnog standarda u uvjetima zagađene životne sredine. Zbog toga se ovaj razvojni koncept više nikad ne smije ponoviti. Umjesto njega, Bosna i Hercegovina treba otpočeti sa tzv. intenzivnim karakterom razvoja, u čijem središtu je orijentacija na kompleks zelenog biznisa i njemu komplementarne djelatnosti, za koji sam ponudio sve neophodne premise i determinante u mojoj najnovijoj knjizi “Ekonomija BiH” (2005).

Literatura

1. Bašić, M., *Ekonomija BiH*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2005.
2. Bašić, M., *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2004.
3. Group authors: *The Uruguay Round*, World Bank, 1990.
4. Balassa, B., *Export and Economic Growth: Further Evidence*, 1992.
5. Bardhan, P. – Lewis, S., *Models of Growth with Imprvted Inputs* *Econometrica*, Vol. 30, 1979.
6. Vojnić, D., *Tranzicioni proces u R Hrvatskoj*, IWEL, Vienna, 1995.
7. Zaklan, D., *Multilateralne razvojne banke u svijetu – prikaz osnovnih empirijskih karakteristika*, FPM, Mostar, 2004.
8. VM BiH – Ministarstvo finansija i trezora: *Informacija o stanju zaduženosti BiH*, Sarajevo, 2004.
9. VM BiH – Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa: *Srednjoročna razvojna strategija (PRSP)*, Sarajevo, 2003.
10. Thurow, L., *Budućnost kapitalizma*, MATE, Zagreb, 1995.
11. Stiglitz, J., *The Economics of Public Sector*, McGraw-Hill, London – New York, 2003.
12. Porter, M., *The Competitive Advantages of Nations*, 1990, 1997.
13. Mahatir, M., *The New Deal for Malaysia*, Kuala Lumpur, 2003.
14. Krugman, P., *The Age of Deminished Ekspeetations*, 1997.
15. Hayek, F., *The Prices System As a Mechanism For Using Knowledge*, New York, 1945.
16. Grupa autora: *Aspekti globalizacije, sa pregledom osnovnih pojmova*, Beogradska otvorena škola, Beograd, 2003.
17. Kešetović, I., *Ekonomska stvarnost BiH*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2002.